

УДК 340.115

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2022-3-4.3>

Білозьоров Є. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
заступник директора навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-7824-6786

КОМУНІКАТИВНА ТЕОРІЯ ПРАВА ТА ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД: МОЖЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ

COMMUNICATIVE THEORY OF LAW AND ACTIVITY-BASED APPROACH: INTERACTION OPPORTUNITIES

Відмова від превалювання юридичного позитивізму в національній системі права визначає можливість залучення до теорії права нових теорій, які дозволяють адекватно інтерпретувати правові явища і процеси в умовах інформаційного суспільства. Зокрема, такими теоріями є діяльнісна та комунікативна.

Метою дослідження є висвітлення можливих аспектів взаємодії комунікативної теорії права та теорії діяльності як засобів пізнання правових явищ і процесів.

Наголошується, що в умовах інформаційного суспільства особливої актуальності набуває теорія комунікації (у царині права – комунікативна теорія права). Центральне місце в цій теорії займає людина та її акти комунікації (вільна взаємодія з іншими людьми). Через комунікацію людина реалізує себе, відбувається становлення людини як особистості, людина стає вільною. Така інтерпретація комунікативної теорії дозволяє простежити її зв'язок з теорією діяльності, яка також пов'язує реалізацію людиною свого потенціалу в межах ефективної взаємодії з іншими людьми – діяльністю (йдеться про активну, творчу, цілеспрямовану діяльність).

Зазначається, що важливим аспектом, що визначає взаємодію діяльнісного підходу та комунікативної теорії права є сприйняття ними права через його нерозривний зв'язок з суспільством, очевидним є факт неможливості комунікаційних дій поза межами суспільства. Людина творить себе у процесі діяльності, людина створює правові норми в процесі своєї діяльності. При цьому така діяльність передбачає взаємодію з іншими членами соціуму. Відтак, можна дійти висновку про потребу урахування основних положень і висновків діяльнісного підходу для усебічного сприйняття правових явищ і процесів.

Резюмується, що у межах теорії діяльності та комунікативної теорії права, право сприймається як складова аксіології відповідного суспільства, як соціокультурне явище, як система суспільних відносин, що ґрунтується на взаємних правах та обов'язках. Саме така інтерпретація права дозволяє розглядати як засіб його пізнання комунікативною теорією права та діяльнісним підходом. В умовах інформаційного суспільства комунікація є невіддільною від діяльності людини, а діяльність – без комунікації.

Ключові слова: комунікація, право, розуміння права, суспільні відносини, теорія діяльності.

Rejection of the legal positivism prevalence in the national legal system determines the possibility of involving new theories in the theory of law that allow adequate interpretation of legal phenomena and processes in the conditions of the information society. In particular, activity-based theory and communicative theory are such theories.

The purpose of the research is to explain the possible aspects of the interaction of law communicative theory and the activity-based theory as means of legal phenomena and processes cognition.

It is emphasized that in the conditions of the information society, the theory of communication acquires special relevance (in the field of law it is the communicative theory of law). The central place in this theory is occupied by a person and his acts of communication (free interaction with other people). By means of communication, a person realizes himself, the formation of a person as an individual takes place, and a person becomes free. Such an interpretation of the communicative theory allows us to trace its connection with the activity-based theory, which also links the realization of one's potential within the framework of effective interaction with other people – activities (it is about active, creative, and purposeful activity).

It is noted that a crucial aspect determining the interaction of the activity-based approach and the communicative theory of law is their perception of law due to its inextricable connection with society, and the fact of the impossibility of communicative actions outside society is obvious. A person creates himself in the process of his activity, and a person makes legal norms in the process of his activity. At the same time, such activity involves interaction with other members of society. Therefore, it is possible to come to a conclusion about the necessity to take into account the fundamental provisions and conclusions of the activity-based approach for a comprehensive perception of legal phenomena and processes.

It is summarized that within the limits of the activity-based theory and communicative theory of law, law is perceived as a component of the axiology of the respective society, as a social and cultural phenomenon, and as

a system of social relations based on mutual rights and obligations. It is this interpretation of law that allows us to consider the communicative theory of law and the activity-based approach as a means of its (law) cognition. In the information society, communication is inseparable from human activity, and activity is inseparable from communication.

Key words: communication, law, understanding of law, social relations, activity-based theory.

Постановка проблеми. У демократичній, правовій державі діє принцип ідеологічного плюралізму, у тому числі й у царині права, що, у свою чергу зумовлює переоцінку значення і ролі нормативістського типу розуміння права та подальшого удосконалення вітчизняної правової системи у контексті широкого залучення висновків і основних положень інших правничих шкіл, нових теорій, які можуть бути ефективно використані для пізнання правових явищ.

Так, виходячи з тісного зв'язку права з діяльністю людини і суспільства, загалом, з пов'язаністю правничої діяльності зі станом правопорядку в соціумі, важливою складовою правознавства, на нашу думку, має стати теорія діяльності. Доцільно вказати, що доволі часто вітчизняні науковці при визначенні методологічних засад дослідження державно-правових явищ і процесів вказують на використання ними серед іншого ґносеологічного інструментарію діяльнісного підходу. Однак, епістемологічний потенціал теорії діяльності є значно ширшим.

У межах обґрунтування цієї тези важливим є з'ясування співвідношення теорії діяльності з іншими, усталеними, підходами до розуміння права, зокрема, маємо на увазі нормативістську і природну школи права, соціологічний та психологічний типи розуміння права, комунікативне праворозуміння та ін., що дозволить віднайти можливі аспекти їх взаємозв'язку та більш чіткого сприйняття царини права як об'єкту ґносеології теорії діяльності.

Зрозуміло, що у межах однієї наукової статті як форми об'єктивації результатів наукового дослідження, досягти означену мету неможливо. Саме тому нами підготовлено низку статей, предметом пізнання в межах яких буде співвідношення діяльнісного підходу як складової правознавства та одним з усталених типів розуміння права. Безпосередньо у цьому дослідженні основна увага буде зосереджена на аспектах взаємодії комунікативної теорії права та діяльнісної теорії.

Відзначимо, що на сьогодні в умовах епохи постмодерну особливого значення в методологічному аспекті набула саме комунікативна теорія, яка виступає засобом інтерпретації соціальних явищ, у тому числі й правових, що і зумовлює актуальність висвітлення проблематики, винесеної у назву статті.

Стан опрацювання проблеми. Як ми уже неодноразово наголошували, тематика розуміння права, характеристика окремих типів розуміння права (у тому числі й комунікативної теорії права) є предметом інтенції багатьох вітчизняних науковців. Зокрема, означена проблематика була пред-

метом дослідження таких науковців як С. Алаїс, О. Балинська, В. Боняк, К. Горобець, С. Гусарев, Д. Гудима, Л. Добробог, Є. Дурнов, М. Кельман, М. Козюбра, А. Колодій, М. Костицький, Ю. Кривицький, А. Кучук, О. Мінченко, Н. Мозоль, Л. Наливайко, О. Орлова, О. Письменна, П. Рабінович, Л. Рябовол, І. Сердюк, Д. Тихомиров, О. Тихомиров, А. Токарська, В. Федоренко, К. Шелестов, Ю. Шемшученко та ін.

Водночас, слід наголосити, що у роботах означених вчених переважно йдеться саме про окремі типи розуміння права або про праворозуміння загалом, однак, при цьому питання діяльнісної теорії правознавства (як і її взаємозв'язку з іншими теоріями сприйняття права) залишається практично не дослідженим, що і визначає необхідність розгляду цієї проблематики.

До цього варто додати також те, що сама теорія діяльності як складова правознавства не стала на сьогодні предметом осмислення вітчизняною правовою наукою. Українські вчені переважно зосереджують увагу на окремих аспектах можливого застосування діяльнісного підходу при пізнанні державно-правових явищ. У цьому контексті необхідно згадати прізвища таких вітчизняних науковців як С. Гусарев, Д. Тихомиров, О. Тихомиров, В. Федоренко та ін. Слід констатувати досить широкі можливості застосування категорії «діяльність» як пояснюючий принцип або метод пізнання у сфері правових досліджень. Це можуть бути дослідження, присвячені вивченню окремо взятої особи, колективу осіб, стану взаємодії служб, підрозділів, установ, а також питання, пов'язані з функціонуванням соціально-правового інституту, галузі правових робіт, якості нормативної бази діяльності, проблемам реалізації права, забезпечення режиму законності тощо [1, с. 32].

Метою дослідження є висвітлення можливих аспектів взаємодії комунікативної теорії права та теорії діяльності як засобів пізнання правових явищ.

Виклад основного матеріалу. «Вхід» суспільства в епоху постмодерну супроводжувався появою значної кількості нових теорій, концепцій, які дозволяли людині отримати інформацію про процеси, що відбуваються, адекватно інтерпретувати різні соціальні явища. Однією з таких теорій є комунікативна. У свою чергу слід вказати, що комунікативна теорія права стала складовою освітнього процесу в окремих університетах Заходу.

Комунікативна теорія отримала свій розвиток завдяки творчості таких мислителів сучасності як Е. Берн, Г.Г. Гадамер, У. Еко, Е. Тоффлер, Ю. Хабермас, Й. Хейзінга та ін.

Водночас, низка вітчизняних правників досліджувала окремі аспекти застосування комунікативної теорії в царині права, зокрема: С. Гусарєв, А. Кучук, О. Мінченко, Ю. Оборотов, С. Погребняк, Н. Сатохіна, О. Тихомиров та ін.

В означеному контексті повною мірою можна погодитись із тезою А. Токарської про те, що вказаною проблематикою займається незначна частина як зарубіжних, так і вітчизняних науковців [2, с. 33]. До аналогічного висновку дійшов також О. Чорнобай наголошуючи, що «комунікативна природа права як багатоаспектного соціального феномена ще не стала предметом глибоких досліджень наших науковців» [3, с. 506].

Відтак, можна побачити парадоксальну ситуацію: право має комунікативну природу, діє в межах комунікації членів соціуму, формою об'єктивації права, вимог правових норм є саме суспільні відносини, однак, комунікативна теорія права не стала предметом комплексного дослідження вітчизняними науковцями.

Цілком слушно наголошує О. Чорнобай, що наше розуміння права як соціального регулятора у контексті саме теорії комунікації зумовлене властивістю права виникати і функціонувати через «здатність індивіда вступати у взаємозв'язки з іншими людьми, інституціями і контролювати, урегульовувати їхні стосунки» [3, с. 506].

Згадаємо також, що у межах вітчизняної теорії права є публікації, у яких право інтерпретується як комунікативна система [4, с. 148–150].

Наголосимо, що нині однією з актуальних теорій в гуманітарній науці є теорія Юргена Хабермаса, в якій значна роль відводиться комунікативним діям і раціональності. На думку німецького філософа і соціолога, саме комунікативні інтеракції є основою соціуму. З цієї теорії Ю. Хабермаса випливає висновок про важливість (доцільність) у процесі дослідження та вивчення правових явищ та процесів виходити з трьох моментів: а) комунікативного (частково, діяльнісного); б) антропоцентричного; в) лінгвістичного [5].

При цьому мислитель наголошує на важливості саме вільної взаємодії, що робить можливим узгодження комунікативної та природної шкіл права, а також визначає можливість взаємозв'язку з діяльнісною теорією.

Через вільну комунікацію (діяльність людей) відбувається реалізація особою свого потенціалу, становлення і розвиток людини як особистості. Водночас, це є можливим у вільному, відкритому суспільстві. Саме за таких умов досягається реалізація сутності справа, досягається правопорядок та справедливість, імплементуються вимоги свободи. Як бачимо, наведене вказує на прямий зв'язок діяльнісного підходу та теорії комунікації, в основі яких лежить спільне розуміння природи людини.

Зазначений взаємозв'язок діяльності та комунікації дозволяє виокремити перспек-

тивні напрями майбутніх наукових досліджень, зокрема, маємо на увазі й у сфері інформаційних технологій (що надто важливо в умовах функціонування інформаційного суспільства), що дозволить проектувати ефективні юридичні норми, однак, ця тематика дещо виходить за межі предмету нашого дослідження, тому ми не акцентуємо на ній особливу увагу.

Вкажемо й інші можливі аспекти взаємодії досліджуваних теорій розуміння права. Так, комунікативна теорія права сприймає право як ціннісне явище. Цілком очевидним є факт наявності різних систем права, неуніверсальність права (або, як зазначив, вітчизняний правник А. Кучук «правовий поліцентризм» [6]). Фактором цього є соціокультурна природа права, його зв'язок з аксіологією відповідного суспільства. Це положення має важливу гносеологічну роль. Так, зосередження уваги дослідником тільки на об'єктивних аспектах людської комунікації навряд чи дасть повні та всебічні знання про цей комунікативний акт, про причини і рушійні сили його наявності тощо. Повною мірою це положення стосується й аналізу діяльності: суто механістичне її сприйняття, що не буде ґрунтуватися на урахуванні аксіологічних аспектів не дасть достовірної інформації про людську діяльність, яка досліджується. Людська діяльність є цілеспрямованою, пов'язаною з певними цінностями. Людина, яка знає правила гри у шахи, буде бачити і «наступ», і «захист», а людина, яка їх не знає, просто не розумітиме, що відбувається на шахівниці. Дескриптивні речення останньої, які описуватимуть дії гравців, будуть значно відрізнятися від дескриптивних речень першої [7, с. 152].

Наступним важливим аспектом, що визначає взаємодію діяльнісного підходу та комунікативної теорії права є сприйняття ними права через його нерозривний зв'язок з суспільством. Так, очевидним є факт неможливості комунікаційних дій поза межами суспільства. Саме розуміння комунікації передбачає більш як одного суб'єкта (взаємодія «людина – об'єкт» навряд чи відповідає інтерпретації комунікації у контексті теорії комунікативної дії). Так само і право є неможливим поза межами соціуму. Лише там, де є людина (люди) є право. Важко заперечити, що не існує права в тваринному чи рослинному світі.

Значною мірою означене положення стосується і діяльності. В епоху інформаційного суспільства, значної диференціації трудової діяльності, людина не зможе себе реалізувати повною мірою поза межами соціуму Нагадаємо, що ми сприймаємо діяльність як цілеспрямовану активність людини, так як вона інтерпретується в межах теорії діяльності. Людина створює себе у процесі діяльності, навіть створює правові норми в процесі своєї активності (діяльності). При цьому така діяльність передбачає взаємодію з іншими членами соціуму (акцентуємо увагу, що

йдеться саме про взаємодію (комунікацію), а не про вплив на об'єкт своєї діяльності) до того ж в умовах правопорядку. Відтак, можна дійти висновку про потребу урахування основних положень і висновків діяльнісного підходу для усебічного сприйняття правових явищ і процесів.

Наступний важливий аспект взаємодії комунікативної теорії права та діяльнісного підходу проявляється через розуміння права як такого стан суспільних відносин, що створюється через реалізацію юридичних норм, а учасники цих відносин мають взаємні права та обов'язки. Головне у такому сприйнятті права – це розгляд його як комунікації (право є відносинами), що є вільною і «взаємовигідною» (взаємні права та обов'язки). Відтак, онтологія права обмежується сферою існування соціуму, не існує права поза життєдіяльністю людей.

Текст як знакова система відсилає до іншої реальності, яку він означає, репрезентує. При цьому текст розкриває свій смисл, стає правовим текстом і джерелом права тільки тоді, коли є суб'єкти, котрі його інтерпретують, здатні цей смисл зрозуміти і втілити у своїй поведінці. Інакше кажучи, будь-який правовий текст існує лише як ланка, елемент системи правових комунікацій [3, с. 496].

Висновки. Таким чином, в умовах інформаційного суспільства особливої актуальності набуває теорія комунікації (у царині права – комунікативна теорія права). Центральне місце в цій теорії займає людина та її акти комунікації (вільна взаємодія з іншими людьми). Через комунікацію людина реалізує себе, відбувається становлення людини як особистості, людина стає вільною.

Така інтерпретація комунікативної теорії дозволяє простежити її зв'язок з теорією діяльності, яка також пов'язує реалізацію людиною свого потенціалу в межах ефективної взаємодії з іншими людьми – діяльністю (йдеться про активну, творчу, цілеспрямовану тощо).

У межах обох теорій право сприймається як складова аксіології відповідного суспільства, як соціокультурне явище, як система суспільних відносин, що ґрунтується на взаємних правах та обов'язках. Саме така інтерпретація права дозволяє розглядати як засіб його пізнання комунікативною теорією права та діяльнісним підходом. В умовах інформаційного суспільства комунікація є невіддільною від діяльності людини, а діяльність – без комунікації.

Список використаних джерел:

1. Гусарев С. Д. Діяльнісний підхід у структурі методології сучасного правознавства. *Альманах права*. 2011. Вип. 2. С. 29–33.
2. Токарська А. С. Комунікативна природа права і правової комунікації. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2011. № 1. С. 32–39.
3. Чорнобай О. Л. Комунікативна функція права: інформаційно-орієнтаційний вимір. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 496–507.
4. Бачинін В. А., Журавський В. С., Панов М. І. Філософія права. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 472 с.
5. Хабермас Ю. Філософський дискурс о модерне / пер. с нем. Издательство «Весь Мир», 2003. 416 с.
6. Кучук А. М. Основи теорії правового поліцентризму : монограф. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 312 с.
7. Мінченко О. В. Загальнотеоретичні та методологічні засади системи юридико-лінгвістичних знань : монографія. Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. 384 с.